

In gesprek met Hein A.M. Klemann

‘Ik geloof niet dat de economische geschiedenis de geschiedenis bepaalt.’

Hein, kortgeleden ben je benoemd tot hoogleraar aan de Erasmus Universiteit. Wat is je leeropdracht?

De industriële samenleving, in het bijzonder de economische en sociale geschiedenis.

En wat gebeurt er in de bijbehorende leerstoelgroep? De bedrijfsgeschiedenis, dat was altijd een nogal opvallend kenmerk van het Rotterdamse.

Bedrijfsgeschiedenis is na het overlijden van Huib Vleesenbeek — hoogleraar bedrijfsgeschiedenis — in Rotterdam op een laag pitje terechtgekomen. Wel is er van het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis, naar ik meen, administratief nog wat over, maar hoe dat precies zit, weet ik niet eens. In de praktijk gebeurt daar niets, behalve dat er één aio is die nog moet promoveren. Er zit nog wel een UD die gespecialiseerd is in die richting, maar er wordt vooral in het onderwijs op het ogenblik weinig aan gedaan. Daarin staat de sociale geschiedenis veel eerder centraal. Ik denk dat ik daar zelf aan de economische geschiedenis weer een slinger moet gaan geven.

En die bedrijfsgeschiedenis laat je een beetje voor wat hij is?

Niet helemaal, want bij de economen moet ik de economische geschiedenis gaan ontwikkelen en ik denk dat de economen om onderwijstechnische redenen wel geïnteresseerd zijn in bedrijfsgeschiedenis. Voor toelating tot een Master *Business Administration* aan enige grote Amerikaanse universiteiten, wordt een Bachelor met *business history* gevraagd. Dus dan is het voor een economieopleiding als in Rotterdam verstandig om *business history* in ieder geval als mogelijkheid aan te bieden aan studenten in de Bachelor-economie. Op iets langere termijn wil ik bovendien een *minor* economische geschiedenis ontwikkelen, die zowel voor economiestudenten als voor geschiedenisstudenten toegankelijk moet zijn. Maar ik ga dat niet volgend jaar al probe-

ren. Volgend jaar wil ik testen in welke mate er bij de economiestudenten in Rotterdam belangstelling bestaat voor economische geschiedenis.

Met de bedrijfsgeschiedenis als onderdeel daarvan?

Er is voor economiestudenten al een verplicht vak 'geschiedenis van het economisch denken', met als keuze een vervolgvak. Daarop wil ik aansluiten. Mijn ervaring uit Utrecht leert dat ongeveer tien procent van de economiestudenten geïnteresseerd is in enige vakken economische geschiedenis in hun opleiding. Persoonlijk vind ik een cursus 'geschiedenis van het economisch denken' geheel los van andere historische vakken niet zo zinvol. Het moet die economiestudenten duidelijk worden dat die economische denkers niet simpelweg verouderd zijn, maar passen in een bepaalde tijd, anders lijkt het mij verspilde moeite. Dat kan worden gedaan door 'geschiedenis van het economisch denken' in te kaderen in een vak economische geschiedenis, waardoor duidelijk kan worden dat die denkers de economie van hun tijd belichten. Natuurlijk zou het ook kunnen door het te plaatsen naast een vak cultuurgeschiedenis, want economische denken past natuurlijk in het algemene denken, maar dat lijkt mij op een economische faculteit niet haalbaar. Vandaar dat een minor economische geschiedenis niet alleen een nieuwe dimensie kan geven aan het economieonderwijs, maar ook het bestaande onderwijs beter kan inkaderen. Ik streef dus naar een minor economische geschiedenis.

152

Voor economiestudenten?

Voor economie- en geschiedenisstudenten. Als het inderdaad, zoals ik verwacht, zo'n tien procent van de studenten is dat daar een zekere interesse in heeft, dan zou je zo'n zestig studenten in die cursus moeten kunnen terugzien, want het zijn natuurlijk hele grote aantallen in Rotterdam, die economiestudenten.

En jij gaat nadrukkelijk zelf in je onderzoek ook iets aan bedrijfsgeschiedenis doen?

Ik ga zelf niets aan bedrijfsgeschiedenis doen, dat is niet mijn eerste prioriteit.

Op welk ander terrein wil je wel prioriteiten stellen?

Ik wil doorgaan met Nederlands-Duitse betrekkingen. Daar ben ik natuurlijk al jaren mee bezig; zowel mijn proefschrift gaat daar gedeeltelijk over als mijn economische bezettingsgeschiedenis, al is dat een wel heel bijzondere vorm. Ik denk dat daar veel meer aan gedaan kan worden en dat het ook relevant is, want de Nederlandse en Duitse zijn nog steeds uitzonderlijk ver-

weven economieën. Ik heb laatst de oratie van Van Paridon er nog eens op nageslagen, dan vind je dat er geen twee OECD-landen zijn met zo'n nauwe correlatie tussen de economische groei als Nederland en Duitsland, met uitzondering van de Verenigde Staten en Canada. Het bijzondere is dat dit tussen Nederland en Duitsland ook al gold in 1870. Eigenlijk zou je dus moeten zeggen: de Nederlandse economie is een deeleconomie van de Duitse, wellicht met bijzondere streekkenmerken. Op die manier is de Nederlandse economie nooit bestudeerd. Bovendien heeft dit beeld van de economische relaties tussen deze twee landen ook allerlei consequenties voor de manier waarop je naar hun politieke verhoudingen moet kijken.

Het is dus een voortzetting, voor een deel althans, van waar je in Utrecht mee bezig geweest bent, en ook tijdens je detachering bij het NIOD. Daar zijn nu alle formele banden mee verbroken?

Nee, ik heb een nulaanstelling bij het NIOD en dat is voor allebei wel eens leuk. Zowel voor het NIOD, dat het leuk vindt om mede genoemd te worden als ik wat publiceer, en voor mij is het wel eens handig als ik van bepaalde dingen op de hoogte blijf en van faciliteiten gebruik kan maken.

En op kan treden als promotor neem ik aan?

Ja, maar dat kan ik nu natuurlijk sowieso.

Maar mensen die daar vandaan komen, speciaal.

Ik begeleid daar nog een aio van Hans Blom en de aio die nu nog in Rotterdam zit, wordt gedeeltelijk gefinancierd door het NIOD. Voordat ik in Rotterdam werd aangesteld, begeleidde ik die ook namens het NIOD. Deze houdt zich overigens bezig met bedrijfsgeschiedenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ben Wubs — ik weet niet of de naam je iets zegt — schrijft zijn proefschrift over het Unilever-concern tijdens de oorlog.

Maar wat je eigen onderzoek betreft zijn het dus de Duits—Nederlandse betrekkingen?

Duits-Nederlandse betrekkingen, economisch en de gevolgen daarvan voor de politieke betrekkingen.

En ga je daar ook een onderzoeksproject bij bedenken?

Ik wil daar een aantal onderzoeksprojecten, deelprojecten bij betrekken. Ik wil een onderzoek hebben over drie perioden. Eén rond de periode van totstandkoming van het Duitse Rijk, 1860-1870. Dan zie je dat die Duitse economie onder Pruisische leiding wordt geïntegreerd en het gekke is dat die Nederlandse economie daar aardig aan mee doet, aan dat integratieproces.

Maar Nederland blijft dan buiten het politieke integratieproces, wat mij een heel interessante tegenstelling lijkt. Dan krijg je ook allerlei spanningen in latere perioden, die overigens niet typerend zijn voor Nederland. Duitsland wordt natuurlijk gewoon een enorm groot blok, dat economisch en politiek expandeerde en dat wordt door de rest van Europa, om begrijpelijke redenen wellicht, als een bedreiging gevoeld. Die expansie onttaart in de Eerste Wereldoorlog. Natuurlijk zijn er voor dat conflict veel meer redenen aan te wijzen, maar daar ga ik het nu niet over hebben. Na de Eerste Wereldoorlog heeft Nederland opeens met een ander Duitsland te maken. En na de Tweede Wereldoorlog heeft Nederland wéér met een ander Duitsland te maken en het is zelfs de vraag of er na de *Wiedervereinigung* niet weer een ander Duitsland is. Het gekke is dat de economische geschiedenis van de verhouding Nederland-Duitsland ná de Tweede Wereldoorlog en met name de eerste tien, vijftien jaar na die oorlog, nog niet geschreven is. Er is slechts één proefschrift (uit 1954) over de eerste paar jaar van de Nederlands-Duitse economische relaties van na de oorlog.

Dus er ligt nog een taak voor je?

154

Er ligt nog een taak voor me, ook betreffende de Weimar-periode. Over de economische betrekkingen tussen de Weimar-republiek en Nederland ken ik slechts een proefschrift uit de jaren vijftig of begin jaren zestig — dat weet ik niet uit mijn hoofd — over een deel van de landbouwbetrekkingen, en dan heb je het proefschrift van Johannes Houwink ten Cate dat over Nederlands-Duitse betrekkingen gaat, maar uiteindelijk de economische kant laat liggen.

Daar wil je ook wat mensen op aantrekken?

Daar wil ik mensen op aantrekken als het mij lukt daar de financiële mogelijkheden voor te verwerven.

Dan denk je aan NWO neem ik aan?

Ik ben bezig met een NWO-aanvraag, ja, en voor de rest denk ik dat ik in Rotterdam eens moet gaan kijken of er andere instanties in dergelijk onderzoek geïnteresseerd zijn. Er is daar iets vreemds mee. Op de een of andere manier is Nederland economisch ontzettend Duits georiënteerd, maar staat het politiek en cultureel altijd met de rug naar Duitsland toe.

Dat is een interessant probleem. Dat is inderdaad heel wat anders dan bedrijfs-geschiedenis, of Nederland 1938-1948.

Ja, die oorlogsjaren zijn slechts een onderdeel ervan.

Maar dan wel een heel substantieel onderdeel.

Ja, maar het gekke is dat de Duitse aanval tegen Nederland komt op het moment dat de economische betrekkingen op een laag pitje staan. Er is geen moment waarop de economische betrekkingen minder intensief zijn in de afgelopen anderhalve eeuw dan juist op het moment van die aanval.

Het is wel een erg dik boek geworden.

Ja, ik moet zeggen, dat heeft niemand mij verweten tot nu toe, maar dat is natuurlijk het zwakste punt van het boek. Het grote voordeel is dat er nu een heleboel op papier staat. Ik wil niet zeggen alles, maar toch heel veel over een probleem dat gewoon was blijven liggen. Maar boeken van zeshonderd pagina's lezen, dat betekent dat het onderwerp je wel écht iets moet doen.

Er is zeker belangstelling voor, want ik zag al een discussie in een aflevering van de Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, meen ik.

Ja, en ik heb in Amsterdam, in het kader van het Historisch Café, een discussie gehad met Jogli Meijhuizen, die aan de Universiteit van Amsterdam is gepromoveerd op een proefschrift van zo'n duizend pagina's over economische collaboratie en de naoorlogse berechting daarvan. Tot mijn stomme verbazing werd die discussie tussen ons niet alleen in *de Volkskrant* aangekondigd, maar het leidde er ook toe dat mensen buiten op de gracht stonden om er nog in te kunnen! De volgende dag werd er weer een stukje aan gewijd in *NRC Handelsblad*. Dus de oorlogsgeschiedenis, ook de economische oorlogsgeschiedenis, daar is een sterke belangstelling voor, waarbij ik wel onmiddellijk moet zeggen dat die belangstelling er juist naar uitgaat wie er fout is geweest en welke gemene streken ze dan wel niet hebben uitgehaald.

Het is wel duidelijk wat je toekomstplannen zijn. En voor bedrijfs-geschiedenis is daarin geen plaats?

Ik wil niet zeggen dat mijn ideeën al definitief vorm gekregen hebben, maar als we de bedrijfs-geschiedenis in Rotterdam weer oppakken dan moet dat heel duidelijk Rotterdam en omgeving betreffen. Daar is in Rotterdam toch altijd wel behoefte aan. De Erasmus Universiteit wordt er wel degelijk beschouwd als een regionale instelling en de traditie van de Handelshogeschool, die voortkomt uit het Rotterdamse bedrijfsleven, is nooit helemaal vergeten. Daar komt bij dat bedrijfs-geschiedenis in Rotterdam, bijvoorbeeld betreffende de haven en de bedrijven in de haven, uiteraard goed kan aansluiten bij mijn onderzoek naar de Duits-Nederlandse relaties.

Als ik zie wat je van plan bent te gaan doen, klinkt dat ambitieus. Als je op mijn leeftijd net begint als hoogleraar moet je ambitieus zijn.

Dan mijn onvermijdelijke vraag: wat zijn de zwakke kanten van de economische geschiedschrijving in Nederland, wat zijn sterke kanten?

Ik denk dat op het ogenblik de sterke kant ook de zwakke kant is. Dat is natuurlijk vaak zo. De economische geschiedenis — en niet alleen in Nederland — heeft de neiging om steeds technischer te worden. Daarmee wordt de indringendheid van de analyse natuurlijk verbeterd, maar het gevaar is dat je van dat vak dan een aspectwetenschap maakt, die los staat van de rest van de geschiedenis. Persoonlijk vind ik dat een enorm verlies, een zodanig verlies dat ik denk dat het heel erg noodzakelijk is om ervoor te zorgen dat die economische geschiedenis weer teruggeplaatst wordt en zijn plaats weer krijgt binnen de geschiedschrijving in het algemeen. In de eerste plaats heeft dat simpelweg te maken met het voortbestaan van het vak. Economische geschiedenis als discipline die tegen de economie aanleunt, daarbij gokkend op de interesse van economen voor het vak, vind ik een uitermate riskante kwestie. Ook een probleem is dat historici die erg technische artikelen gewoon niet meer volgen. Dat de cultuur- en de politiek-culturele geschiedenis een steeds grotere plaats krijgen binnen de historische debatten en de debatten die de algemene pers halen, komt mede hierdoor en ik denk dat dat toch een verkeerd geschiedbeeld oplevert. Ik ben geen marxist. Ik geloof niet dat de economische geschiedenis de geschiedenis bepaalt, maar ik geloof wel dat de economische geschiedenis continue grenzen stelt aan wat mogelijk is binnen een bepaalde historische maatschappij.

156

Maar dan die technische manier waar jij het over hebt, dat zou dan ook zijn plaats moeten houden?

Dat moet zijn plaats houden, maar je moet toch ook weer zorgen dat je het terugplaatst of het op een zodanige manier beschrijft, dat ook de mensen die niet die technische vaardigheden in huis hebben, het kunnen volgen. Daarom denk ik dat we boeken moeten blijven schrijven. Economische geschiedenis alleen in artikelen leidt tot van die héle technische artikelen. Die mogen best natuurlijk, maar schrijf dan ook eens een boek waarin het leesbaar wordt voor een wat breder publiek.

Is het niet dat die meer traditionele letterenbenadering heel erg gedomineerd heeft, tot nu toe?

Jawel, dat is wel zo, maar als je de economisch-technische benadering, die nú dominant aan het worden is, zijn gang laat gaan, dan sleur je het vak helemaal los van de rest van de geschiedschrijving. En dat vind ik een gebrek.

Aan de andere kant is het natuurlijk wel zaak dat op dat technische niveau gewerkt moet worden en daar heb je toch die economen wel voor nodig.

Uiteraard, zet dat soort artikelen keurig weg in de Engelstalige tijdschriften, en schrijf dan geregeld ook een overzichtswerk.

Het moet dus eigenlijk allebei?

Het technische moet natuurlijk doorgaan, maar ik zie bepaalde groepen economisch- historici bezig met alleen maar die technische artikelen. En dat lijkt mij de dood in de pot op termijn. Dat vind ik fout.

Zwakke punten van jezelf?

Mijn zwakke punt is natuurlijk dat ik inderdaad de neiging heb dikke boeken te schrijven en niet in staat ben om dat kort en krachtig in een paar regels samen te vatten. Dat is een heel zwak punt.

En op andere gebieden, waar jij als hoogleraar mee te maken krijgt? Personeelsbeleid?

Daar heb ik nog niet veel ervaring mee natuurlijk. Ik kan over het algemeen goed met mensen omgaan. Ik heb wel eens de neiging mijn verbale geweld te gebruiken op een zodanige manier dat mensen op dát moment wel overtuigd zijn, maar op het moment dat ze de kamer uit zijn denken van: vind ik dat eigenlijk wel?

157

Je sterke kanten zijn net zo interessant als de zwakke kanten.

Ik ben enthousiast, dat is mijn sterkste kant. Ik ben enthousiast voor het vak, ik ben enthousiast om met studenten om te gaan, ik vind het écht leuk om les te geven. Ik heb een jaar op een onderzoeksinstituut gezeten, dat is heel fijn als je er dan eens even flink aan kan trekken, maar ik was daarna blij dat ik weer voor de klas stond. En ik enthousiasmeer ook studenten voor het vak.

Nog eventjes teruggaand naar die positie van de economische geschiedenis op het ogenblik. Ik denk dat je het heel positief moet uitleggen dat er in Rotterdam toch weer een leerstoel is bezet, maar vooral dat die link met de Economische Faculteit er weer is.

Ja, de Economisch Faculteit wil dat.

Dan nog iets over het onderwijs. Hoe sta je daar tegenover, ga je dat in Rotterdam anders doen dan je in Utrecht gewend was?

Ik denk dat ik het in een aantal opzichten wel anders moet doen als ik in Utrecht gewend was, want we hebben in Rotterdam een heel ander programma. Wij beginnen bij de Faculteit Historische Kunstwetenschappen al in het eerste blok van het eerste jaar met een vak economische geschiedenis. En dan moet je natuurlijk iets anders aanbieden dan wat men in Utrecht heeft, een paar vakken vanaf het tweede en derde jaar.

Het is in Rotterdam veel belangrijker in het studieprogramma?

Het krijgt meteen een veel krachtiger accent. Daar zijn ook wel weer mensen die zeggen: is het nou gelukkig om het meteen helemaal aan het begin te zetten? Maar dat het een heel duidelijke positie krijgt, meteen in het begin van de studie, dat wil ik toch wel proberen te handhaven.